

kakor da me nikoli ni videla in da me vendar pozna. Gleda me in nenadoma spregovori, tiho, komaj zaznavno.

Slišim, reče Mary, vse slišim.

Vse, reče z nasmeškom, vse.

OSMRTNICA

OB SMRTI IVANA PREGLJA

Dne 31. januarja t.l. je umrl v Ljubljani eden izmed značilnih predstavnikov literarnega rodu, ki je vstopil v naše slovstveno življenje nekaj let pred prvo svetovno vojno, dr. Ivan Pregelj. Kot pisatelj je zaradi bolezni odmril že pred drugo svetovno vojno, kot človek pa je mogel še dolgo opazovati, kako se je sredi revolucionarnih premikov in preskokov ekonomske in družbene podlage pogrezal v brezno časa stari tradicionalni svet, miselno ustvarjen na antitezi duše in telesa, vere in znanosti, boga in človeka. S Pregljem je umrl najizrazitejši in najbolj samonikli prozaist dominsvetovske smeri, in četudi je bil včasih v svoji idejni hiši enfant terrible — spomnimo se samo novele »Thabitji Kumi« v Sodobnosti leta 1933 — je vendar s pretežno vsebino svojega dela in z vsem formatom svoje originalne in močne osebnosti sodil v skupino najznačilnejših literarnih iskalcev nove, v marsičem antimahničevske estetike in morale v tako imenovani katoliški slovenski književnosti. Ta njegov katolicizem ni bil nič brezpogojnega in okorelo dogmatičnega; bil je — kakor pri Françoisu Mauriacu ali pri Papiniju — bolj izraz emocionalnega eksperimentiranja kot pa kvietistična predanost religioznemu redu.

Avgustinovskemu, neugnano išočemu nemiru Pregljevega srca je ustrezala mimo vsebine tudi forma njegovih spisov. Ni brez pomena, da je leta 1910 izdal svoje ne posebno zveneče in udarne stihe v knjigi z naslovom »Romantika«. Zmerom znova ga je nekaj vabilo iz življenjske stvarnosti v svet ne-realnih zanosov, starinskih oblik, zgodovinskih prividov. Iskal je stil, ki bi najbolj ustrezal tej njegovi formi mentis, njegovi v jedru bolj romantični kot realistični nagnjenosti, ki pa ni izključevala tudi čisto naturalističnih poudarkov. Z izrazitim intelektualnim naporom, ki je povrh razodeval obsežno razgledanost, se je počasi dokopal do nekakega novobaročnega sloga, zmesi romantičnih in ekspresionističnih stilnih elementov. Kar se tega tiče, je bil tudi v svojem kulturnem taboru edinstven in je samo obžalovati, da mu je bolezen tako zgodaj iztrgala pero iz rok, prezgodaj, da bi bil mogel — kakor je verjetno — dati v tem slogu in s temi pripovednimi prijemi svoja najzrelejša in najmarkantnejša dela, za katera so bili dotedanji vrhovi njegove proze — »Plebanus Joannes«, »Simon iz Praš«, »Na vakance«, »Idile in groteske« in še ta ali oni — samo dostojna priprava. Ne samo kot pripovednik in dramatski oblikovalec — v slednjem brez večjih odrskih učinkov — tudi kot esejist, kritik in pisec ironično duhovitih aforizmov, bi nemara šele našel pot k dokončnemu chef-d'oeuvreu, k najpopolnejši duhovni upodobitvi svojih izrazito osebnostnih nagnjenj in vzrokov.

Regionalno je bil Ivan Pregelj zakoreninjen v rodni toiminskih tleh, ki so dala tudi sedem let starejšega pisatelja Iva Sorlija. Zanimiva bi bila primerjava, kako se je isti življenjski krog kazal v dveh tako različnih osebnostih, kakor sta bila Šorli in Pregelj, pravnik in jezikoslovec, in kako sta se oba, četudi Pregelj v manjši meri, izgubljala s svojo osebnostjo in svojim delom v visokih valovih časa. Pregelj je bil nedvomno izrazitejši umetnik, človek tankih občutkov za notranje kvalitete gradiva, ki ga je obdeloval, in bolj imaginativnega kot pa glasbenega čuta za vrednost besed, za odtenke izraza in sloga. Njegova erudicija pa je nemalokrat zagospodovala nad njegovo intuicijo in osušila sok siceršnjih jezikovnih in stilističnih dosežkov. Morda je bila kriva Pregljeva miselna usmerjenost, da ni našel tako kot njemu nekoliko sorodni intelektualizirani, v preteklost zasanjani umetnik Anatole France prave poti k notranjemu uravnovešenju, k tanki harmoniji vsebine in oblike, k tisti svetli sublimaciji ironije, s katero je Anatole France premagoval protislovja v sebi in v času ter ustvarjal umetniške sinteze, do katerih se je Ivan Pregelj povzpel le redkokdaj.

Značilno je, kako si je Pregelj prizadeval, da bi sleherni pokrajini, v kateri se gibljejo osebe njegove pripovedi, vdihnil značilnosti njenega genia loci: kako je uporabljal v tolminskih zgodbah (Tolminci, Štefan Golja in njegovi, Plebanus Joannes), v gorenjskih motivih (Na vakance, Simon iz Praš, Peter Pavel Glavar), v istrskem svetu (Božji mejniki), nadalje v nekaterih ljubljanskih povestih ali v drami »Salve, virgo Catherina« zmerom s svojevrstnimi prijemi pokrajino ali mesto in človeka, tega v zrcalu onega in narobe, in koliko se je trudil, da bi zaživela v njegovi prozi izrazi slovensko pojmovana domačnost. Kako je n. pr. v »Simonu iz Praš« (Šmonci) oživil človeško podobo Simona Jenka in obdal njegovo okolje z atmosfero našega tedanjega novičarstva in čitalniškega staroslovenstva! Četudi to prizadevanje ni dalo umetniško izrednih rezultatov, je bilo kot nadpovprečno dognan poskus pri nas novo, zato bodo nekatere Pregljeve strani ostale mikavne tudi tedaj, ko bo čas na marsikatero delo Preglja in pisateljev iz njegovega kroga nanosil usedline prahu. Njegove vedre »Zgodbe zdravnika Muznika« utegnejo še vedno pritegniti zahtevnejše bralce. Brez naivne spoštljivosti, a s tisto ironijo, ki z njo sprejemamo Balzacove abbéje, bodo bralci Pregljevih spisov prenesli tudi številne župnike in Pregljevo nekam prisiljeno idiliko farovžev prav tako kot intelektualizirane podobe mnogih njegovih oseb.

V dneh, ko se je nad izmučenim iskalcem in večnim duhovnim popotnikom, profesorjem in pisateljem dr. Ivanom Pregljem zaprla zemlja ljubljanskih Žal, ni mogoče brez temeljitejše analize dokončno reči, koliko njegovega dela (izbranega v desetih knjigah, izdanih med leti 1928—1955) je ohranilo življenjsko kri in koliko teh spisov, zgrajenih na miselni podlagi individualističnega idealizma, se je že spremenilo samó v stavke slovstvene zgodovine. Dejal bi, da bo kljub vsemu marsikaj ostalo, četudi bo psihološki učinek njegovih življenjskih podob v korenito spremenjeni družbeni atmosferi drugačen, kot je bil v starem svetu. Ob vsem sporu Pregljevega dela z novim časom je njegova slovstvena zapuščina vendarle značilna izpoved originalne osebnosti in vabljev izraz naše tradicije.

Na knjižnem trgu pogrešamo knjigo njegovih »pages choisies«: to pomanjkljivost naj bi popravili vsaj po pisateljevi smrti.

B. Borko